

ΔΙΑΛΟΓΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ

Ο Ζωγράφος και συγγραφέας Γιώργος Μιχελακάκης (φωτό: Γιάννης Δραμιτινός)

ΜΕΡΟΣ ΔΕΚΑΤΟ ΠΕΜΠΤΟ

«Πες μου πως βλέπεις την ιστορία για να σου πω ποιος είσαι»

Στο σημερινό άρθρο θα αναφερθούμε ενδεικτικά σε μια θρησκευτική τελετή των αθηναίων στα κλασικά χρόνια. Σε μια περίοδο της ιστορίας που η ελληνική φιλοσοφία βρισκόταν σε ακμή. Θα δούμε πόσο διαφορετικός ήταν ο λόγος της αρχαίας θρησκείας από αυτόν της φιλοσοφίας. Για να δούμε πως η επιστροφή στην αρχαία θρησκεία της οποίας οι τελετουργίες διέπονται από «συμπαθητική μαγεία» θα μας καθιστούσαν γραφικούς στα μάτια της σημερινής κοινωνίας.

ΤΑ ΠΛΥΝΤΗΡΙΑ

Ήταν ιερή θρησκευτική τελετή που γινόταν στην αρχή του καλοκαιριού, τον μήνα Σκιροφορίωνα (Ιούνιο - Ιούλιο). Η ιερή αυτή τελετή, είχε ως στόχο τον τελετουργικό καθαρμό της πόλης από τις αμαρτίες των κατοίκων. Το όνομα πλυντήρια οφείλεται στη συνήθεια να πλένουνε μια φορά το χρόνο το θαυματοργό ξύλινο άγαλμα της θεάς Αθηνάς πολιάδος, για να απαλλαχτεί η πόλη από τον «προσιζάνοντα ρύπον». Θεωρούσαν ότι το ξόανο της θεάς που φυλασσόταν μέσα στο ναό της Ακρόπολης, είχε την ικανότητα προκειμένου η πόλη να μείνει καθαρή από οποιαδήποτε αμαρτία έκαναν οι κάτοικοι, να έλκει επάνω του το κακό.

Το ξόανο της θεάς, προστάτευε την πόλη, παίρνοντας επάνω του όλη την αμαρτία των κατοίκων. Έπρεπε λοιπόν μια φορά το χρόνο να κατέβει από το βάθρο του, και να πλυθεί στη θάλασσα. Έτσι ώστε καθαρό να συνεχίσει και την επόμενη χρονιά να έλκν το «μίασμα» από τις μη θεάρεστες πράξεις των ανθρώπων.

Την εποπτεία του καθαρμού και του ευπρεπισμού του ναού και του αγάλματος, την είχαν οι Πραξιεργίδαι, ιερατική οικογένεια, της οποίας μέλη κατέβαζαν το άγαλμα από το βάθρο και το παρέδιδαν σε δύο κοπέλλες, ονομαζόμενες πλυντρίδες ή λουτρίδες για να το συνοδεύσουν μεταφερόμενο με πομπή στο Φάλπρο και εκεί να το πλύνουν στη θάλασσα.

Οι αθηναίοι θεωρούσαν αποφράδα τη μέρα των πλυντηρίων, γιατί το άγαλμα της πολιούχου θεάς έλειπε από τη θέση του, και απέφευγαν να διεκπεραιώσουν αξιόλογες δουλειές την ημέρα αυτή. Το

μίασμα από τις μη θεάρεστες πράξεις των ανθρώπων, συσσωρευμένο όλη τη χρονιά, κατά τη διάρκεια του πλυσίματος ήταν διάχυτο στην πόλη. Με το πλύσιμο του αγάλματος υποτίθεται πως το μίγμα μεταφερόταν και διασκορπιζόταν στη θάλασσα. Όταν το βράδυ το άγαλμα επανερχόταν με πομπή στην Αθήνα και έμπαινε στη θέση του, η πόλη θεωρείτο τελετουργικά καθαρή. (δες Ν. Παπαχατζή, Η θρησκεία στην αρχαία Ελλάδα, Εκδοτική Αθηνών 1987, 1996).

Η τελετή αυτή, ανήκει στο είδος των συλλογικών ιερών καθαρμών. Η θεότητα της πόλης μεσολαβεί για τη σωτηρία ολόκληρου του πληθυσμού των φυλών που αποτελούν την πόλη-κράτος. Όμως το πρακτικό μέρος της τελετής, φέρει τις αντιλήψεις που είχαν οι άνθρωποι της προηγούμενης μαγικής περιόδου, κατά την οποία μια εμπειρική πράξη - όπως είναι το πλύσιμο του σώματος - επιστρατεύεται, για να φέρει αποτέλεσμα σε ένα καθαρά ψυχολογικό πεδίο. Όπως είναι η ενοχή για τις αμαρτίες. Αυτού του τύπου τη συμπαθητική μαγική σκέψη, την εφαρμόζαν οι αρχαίοι έλληνες και στους ιδιωτικούς καθαρμούς, όπως και για θέμα γονιμότητας των χωραφιών και των ανθρώπων.

Οι τελετές άφεσης των ιδιωτικών αμαρτημάτων, που γίνονταν με θυσίες ζώων, επηρεάστηκαν στα χρόνια που η δημοκρατία επεβλήθη πολιτικά. Το ιερατείο στο δελφικό ιερό, άρχισε να καταδικάζει τους πλούσιους προσκυνητές, που επιδίωκαν την εύνοια του Απόλλωνα με φανταχτερές εκατόμβες, και ενίσχυσε τις απόψεις των οπαδών των λαϊκών λατρειών, που ισχυρίζονταν πως κανένας δεν μπορεί να γίνει θεάρεστος απλώς με πλούσιες προσφορές προς τους θεούς. Γίνεται αρεστός μόνον αν εκπληρωθούν τρεις προϋποθέσεις που μπορούν και οι φτωχοί να εκπληρώσουν: Να μετέχει σε μια από τις πολλές μυστικές λατρείες, να συμμερίζεται τη διδασκαλία της αθανασίας της ψυχής, και να είναι ανά πάσα στιγμή καθαρός από αμαρτίες με την τακτική συμμετοχή σε τελετές καθαρμών.

Ο θρησκευτικός καθαρμός είχε προβλεφθεί αρχικά μόνο για μεγάλα ηθικά παραπτώματα όπως ο φόνος. Αργότερα, τελετές καθαρμού θεωρήθηκαν αναγκαίες και για τα καθημερινά μικροαδικήματα. Τις τελετές έφερναν σε πέρας πεπειραμένα μέλη των λατρειών. Από τον Δημοσθένη μαθαίνουμε ότι υπήρχαν τρία μέσα καθαρισμού που ήταν ολιγοδάπανα ή εντελώς αδάπανα, γιατί μέλη πολλών λατρειών ανήκαν στους φτωχότερους πολίτες της Αθήνας: τα δύο κυριότερα ήταν πολτός λάσπης ή πολτός πιτύρων. Με τον ένα ή τον άλλο πολτό, το άτομο που επρόκειτο να καθαρθεί, άλειφε ολόκληρο το σώμα του,

και αμέσως μετά το άλλειμα ένα μικρό παιδί διάβαζε κατάλληλα αποσπάσματα που ήταν ευχές. Ο πολτός κατά το χρονικό αυτό διάστημα απορροφούσε κάθε ηθικό μίγμα. Ακολουθούσε λουτρό με καθαρό νερό για να φύγει από το σώμα ο μολυσμένος πολτός, ώστε το άτομο να μείνει καθαρό. Τρίτη μέθοδος ήταν της «νεβρίδος», δηλαδή δοράς μικρού ελαφιού, την οποία έπρεπε να φορέσει ο καθαιρόμενος ή απλώς να τη στρώσει στο έδαφος και να καθίσει ή να σταθεί επάνω. Η «νεβρίς» απορροφούσε το μίγμα κατά τη διάρκεια της ανάγνωσης των ιερών κειμένων και έπειτα καταστρεφόταν για να συγκαταστραφεί και το μίγμα. Κατά την ιερουργία του καθαρμού δεν ζητούσαν τη μεσολάβηση κανενός θεού του ολυμπιακού πάνθεου. (Αυτό σημαίνει ότι οι τελετές αυτές ήταν, επιβιώματα του παλαιότερου μαγικού πολιτισμικού υποστρώματος). Μετά το τελικό λουτρό κάθε πρόσωπο που καθάρθηκε αναφώνουσε τη φράση: «έφυγον κακόν, εύρον άμεινον» και από τη στιγμή εκείνη ήταν τελετουργικά καθαρό. Τελετουργικός καθαρμός επιβαλλόταν κάποτε και για άψυχα αντικείμενα, τα οποία μολύνονταν από απροσδόκπτα περιστατικά της καθημερινής ζωής.

Δεν μπορούμε εδώ να επεκταθούμε, στη μαγική σκέψη που διαπότηζε το δημόσιο και ιδιωτικό βίο των αρχαίων ελλήνων. Θα μπορούσαμε να αναφερθούμε στις άπειρες δίκες στα δικαστήρια, με κατηγορίες για μαγεία. Τις κατάρες «κατάδεσμους» που βρέθηκαν χαραγμένες σε χιλιάδες μολύβδινες πινακίδες στους τάφους, με τις οποίες καλούσαν τους νεκρούς να πάρουν εκδίκηση για αδικήματα των ζωντανών. Τις ορδές των περιφερόμενων Μάγων, των μάντεων, των γόπτων, τους μπτραγύρτες και τους ορφεοτελεστές, οι οποίοι με λίγα χρήματα υπόσχονταν να άρουν τις αμαρτίες όχι μόνο των πλουσίων πελατών τους, αλλά και των συγγενών τους (δες γι' αυτά, τις καταγγελίες του Πλάτωνα στην Πολιτεία και στους Νόμους).

Αυτό που θέλω να τονίσω εδώ είναι ότι η αρχαία κοινωνία δεν ήταν μόνο φιλοσοφία και υψηλής ποιότητας τραγική ποίηση, αρχιτεκτονική και εικαστική τελειότητα. Η αρχαία κοινωνία είχε και μια πολύ μαύρη πλευρά η οποία τελικά κυριάρχησε και οδήγησε τις πόλεις στη σκλαβιά.

Στο επόμενο άρθρο θα μας απασχολήσουν οι απόψεις του μακαρίτη του γιατρού Δημήτρη Τζιτινιώλη. Ο γιατρός δεν υποστήριζε την αναβίωση της αρχαίας θρησκείας. Όμως έβγαζε μπροστά έναν υπερχειλίζοντα εθνικισμό, καθώς έβλεπε παντού μόνο εχθρούς του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού.

Οι τελετές άφεσης των ιδιωτικών αμαρτημάτων, που γίνονταν με θυσίες ζώων, επηρεάστηκαν στα χρόνια που η δημοκρατία επεβλήθη πολιτικά. Το ιερατείο στο δελφικό ιερό, άρχισε να καταδικάζει τους πλούσιους προσκυνητές, που επιδίωκαν την εύνοια του Απόλλωνα με φανταχτερές εκατόμβες...